

<https://doi.org/10.3176/hum.soc.sci.1967.1.02>

A. KÕORNA

OKTOOBRIREVOLUTSIOONI SOTSIAAL-MAJANDUSLIKEST EELDUSTEST BALTIMAADEL

Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni eelduste uurimise problemaatikas domineerib ülekaalukalt poliitiline aspekt. Peatähelepanu osutamine viimasele on õigustatud, sest sotsialistliku revolutsiooni põhiküsimuseks on võimküsimus. Kuid sotsialistlik revolutsioon on sügavate sotsiaal-majanduslike konfliktide tulemus. Tema kõige üldisemaks objektiivseks aluseks on ühiskonna tootlike jõudude ja kapitalistlike tootmissuhete antagonism, mis teatud astmel viib tootlike jõudude progressi takistuste, end üleelanud tootmissuhete kõrvaldamisele. Tootlike jõudude ja kapitalistlike tootmissuhete vaheline konflikt väljendub arvukais teravais vastuoludes kapitalistliku ühiskonna majanduselusel, sotsiaalsetes suhetes ja kõigil teistel ühiskondliku elu aladel. Seetõttu on revolutsiooni tekkimise objektiivsete eelduste selgitamiseks vaja uurida konkreetset majanduslike ja sotsiaalsete vastuolude ja nende teravnemist määravate tingimuste ja asjaolude kujunemist ning analüüsida revolutsioonile eelnenud majanduslikke ja sotsiaalseid suhteid.

Oktoobrirevolutsiooni ajalugu Baltimaadel on osa Oktoobrirevolutsiooni ajaloost kogu Venemaal. Tuleb silmas pida, et Baltimaade revolutsiooniline majanduslik areng kulges ülevenemaalise imperialismi süsteemis ja oli lahutamatu seotud imperialismi iseärasustega Tsaari-Venemaal. Kuid viimaste mehaaniline ülekandmine Baltimaale, arvestamata siinseid majandusliku arenemise spetsiifilisi tingimusi, ei tooks tait selgust revolutsiooni kujunemise eeldustesse.

Baltimaade kodanlik historiograafia on püüdnud tõestada, et Baltikumi sotsiaal-majanduslik areng ei olnud orgaaniliselt seotud Venemaa revolutsioonilise ajalooga. Oktoobrirevolutsioon kuulutati spetsiifiliseks «vene nähtuseks», millesse Baltimaade rahvad olevat suhtunud passiivselt või koguni vaenulikult. Revolutsiooni kujutati bolševike «võimuhaaramisena», ajaloolise juhuslikkusena. Eesti kodanlik ajaloolane ja publitsist E. Laaman näiteks kirjutas: «Enamlist riigipööret on kutsutud «sotsiaalseks revolutsiooniks». Tõelikult mängisid sotsiaalküsimused temas kõige vähemat osa, olgugi et neid kõigest jõust püüti teravaks ajada.»¹

Fakte ignoreerides kordavad eesti, läti ja leedu emigrantlikud kodanlikud ajaloolased Lääne kodanliku ajalooteaduse kulunud kontseptsiooni, et Oktoobrirevolutsioon olevat «ajalooline anomaalia», asjaolude juhusliku, stiihilise kokkusattumise tulemus, mitte aga ajaloo arenemise objektiivne seaduspärased.

Oktoobrirevolutsiooni mõju XX sajandi maailma ajaloole on silmanähtav ega vaja kommenteerimist. Revolutsiooni praktilised tulemused on kriteeriumiks ajaloolisele tõele, et sotsialistlik revolutsioon on ühiskonna ajaloolise arenemise seaduspärased tulemused. Revolutsiooni kui seaduspärase, objektiivse protsessi olemust rõhutades kirjutas V. I. Lenin: «Revolutsioone ei tehta tellimise peale, neid ei määrata ühele või teisele

¹ Ed. Laaman, Enamlus Eestis 1917—1918. Tallinn, 1930, lk. 64.

momendile ette kindlaks, vaid need valmivad ajaloolise arenemise protsessis ja puhkevad momendil, mille tingib terve rea sisemiste ja väliste põhjuste kompleks.»²

Oktoobrirevolutsiooni võit Baltimaadel, samuti kui kogu Venemaal, on seletatav eelkõige sellega, et sinne sotsiaal-majanduslik olukord oli selleks kujundanud sobiva pinnase, millel revolutsioonideed kandsid ohtrat vilja.

*

Baltimaad olid Tsaari-Venemaa üheks majanduslikult enam arenenud rajooniks. Balti kubermangudes³ olid suhteliselt kõrgelt arenenud kapitalistlik suurtööstus ja põllumajandus. Baltimaade majandusliku arengu taset enne Esimest maailmasõda iseloomustab teataval määral ka linna- ja maaelanike arvuline suhe (tab. 1).

Tabel 1

Baltimaade elanikkond 1913. aastal⁴

	Kogu elanikkond	Sellest			
		linnades	%	maal	%
Eesti	953 700	177 300	19	776 400	81
Läti	2 492 500	939 000	38	1 553 500	62
Leedu	2 828 000	367 000	13	2 461 000	87
Kokku	6 274 200	1 483 300	24	4 790 900	76

Tööstustoodangu mahult iga elaniku kohta asus Eestimaa Euroopa-Venemaa 50% kubermangu hulgas neljandal ja Liivimaa viiendal kohal. Neis toodeti 70% kogu Venemaa tselluloosist ja 80% vineerist. Paberi tootmisel oli Liivimaa kubermang Venemaa kubermangude hulgas teisel kohal. 40% Venemaa kummitööstuse töölistest oli kontsentreeritud Liivimaale. Puuvillatööstuse toodangu mahu poolest asus Eestimaa kubermang kolmandal kohal.

Arenenud teedevõrk, soodsad meresadamad, kirjaoskuse kõrge protsent — need kõik olid kapitalistliku suurtööstuse arenemise soodsateks eeldusteks Baltimaadel, eriti Lätis ja Eestis. Tihe seos Venemaa laialdase turuga, soodne geograafiline asend Sise-Venemaa turu ja Lääne-Euroopa kaubandusteede suhtes ning odav tööjõud stimuleerisid vene ja välismaa kapitali juurdevoolu Baltimaadele, mis kiirendas siin kapitalismi arenemist.

Tööstuse intensiivsem arenemine toimus Baltimail XIX sajandi lõpul ja seejärel Esimese maailmasõja eelseil aastail. Töölise arv vabrikuinspeksioonile alluvais ettevõtteis suurenes Lätis aastail 1897—1914 53,7 tuhandelt 110 tuhandele, Eestis kasvassuurtööstustöölise arv 1900.—1913. a. 24,1-lt 43,2 tuhandele. Neil aastail kasvasid tööstusproletariaadi read kiiremini ka Leedus.

Veelgi kiiremas tempos suurenes tööstustoodang. Tootmise mehhaniseerimise tulemusena tõusis ka tööviljakus. Tööstuses asetleidnud struktuursete muudatuste tõttu asus domineerivale kohale metallitööstus (tab. 2).

Sellest üldpildist esines spetsiifilisi kõrvalekaldumisi Leedu, mõnevõrra ka Eesti osas. Oma tööstuslikult arenemiselt jäi Leedu maha nii Lätist kui ka Eestist. Esimese maailmasõja eel töötas Leedu vabrikuis ja tehastes ligi 20 000 töölise. Seejuures baseerus Leedu tööstus väikeettevõtteil, mis moodustasid 85% kõigist tööstusettevõtteist. Laialdaselt arenenud oli käsitöenduslik tootmine. Peale metallitööstuse, kus töötas üle

² V. I. Lenin, Ettekanne Moskva kubermangu tehasekomiteede konverentsil 23. juulil 1918. Ajalehes avaldatud kokkuvõte. Teosed, 27. kd., lk. 506.

³ Balti kubermangudeks loeti Eestimaa, Liivimaa ja Kuramaa kubermange, erinevalt Baltimaadest, mille all käesolevas artiklis mõistetakse Eesti, Läti ja Leedu NSV praegust territooriumi.

⁴ Koostatud Итоги всесоюзной переписи населения 1959 года (Литовская ССР, Латвийская ССР, Эстонская ССР). (M., 1962) andmeil.

Tabel 2

Baltimaade tööstuse struktuur 1913. a.⁵
(Töölise arvu järgi tööstusharudes)

Tööstusharud	Tööstusharus töötavate tööliste % nende üldarvust
Metallitööstus	31,2
Tekstiilitööstus	20,4
Mineraalainete tööstus	12,4
Kummitööstus	10,6
Toiduainete tööstus	8,8
Puidu-, paberi- ja tselluloosi- ning polügraafiatööstus	8,5
Naha- ja jalatsite tööstus	3,9
Keemiatööstus	3,8
Muud tööstusharud	0,4
Kokku	100,0

22% töölistest, s. o. vähem kui Lätis ja Eestis, oli Leedu tööstuses suur erikaal kohalikku põllumajanduslikku toorainet töötlevatel tööstusharudel.

Eestis jäi Esimese maailmasõja alguseks tööliste arvult endiselt esikohale tekstiilitööstus, kuigi metallitööstus sõjale eelnenud aastail arenes märksa kiiremini ja tema osatähtsus suurenes.

Baltimaade suurtööstus tootis peamiselt ülevenemaalise turu jaoks, kust tema tähtsamad harud, nagu metalli-, puuvilla- ja keemiatööstus, ühtlasi toorainet hankisid. Kuulumine ülevenemaalise turu koosseisu soodustas siinsete tootlike jõudude arenemist. Samal ajal aga ei võimaldanud tsaarivalitsuse majanduspoliitika Baltimaadel ära kasutada kõiki olemasolevaid tootlike jõudude arendamise võimalusi.

Tööstuse arenemisega Baltimaadel kaasnes tööstuse kontsentreerumine, milles Eesti ja Läti olid ees paljudest Euroopa tööstusmaadest. Nii tuli Lätis 1913. aastal ettevõtte kohta keskmiselt 144 töolist. Eestis töötas samal ajal üle 500 töölisega ettevõtteis 72% tööstustöölisest. Aeglasemalt kulges tootmise kontsentratsioon Leedus, kus see ei saavutanud nii kõrget taset kui Lätis ja Eestis.

Käesoleva sajandi algul haarasid Eesti, Läti ja osalt ka Leedu suurtööstuses võtme-positioonid enda kätte vene ja välismaa monopolid. Nii kuulusid näiteks Eesti ja Läti vaguniehtustehased «Dvigatel», «Fönix» ja Vene-Balti Vagunitehas sündikaati «Prod-vagon», Riias asuv kummitehas «Provodnik» lülitus keemiatoodete sündikaati «Tregolnik», mis oli asutatud 1908. aastal. Läti tikuvabrikud kuulusid ülevenemaalisse tikusündikaati. Eesti suurtööstusettevõtetest kuulusid kas Vene või välismaa monopolidesse teiste hulgas Kreenholmi Manufaktuur, Tallinnas asuvad laevatehased, Kunda ja Aseri tsemenditehas, Lutheri mööblivabrik ja Waldhofi tselluloosivabrik.

Väikeettevõtete prevaleerimise ja tootmise vähese kontsentreerumise tõttu oli Leedu tööstuse monopoliseerituse aste madalam. Kuid ka seal moodustasid näiteks Vilniuse ning Kaunase mitmete metallitööstusettevõtete omanikud 1901. a. koos Riia, Liepāja, Varssavi, Orša ja Jekaterinoslavi vabrikantidega naelavabrikute sündikaadi.

Baltimaade majandusele oli XX sajandi algul iseloomulik järjekindel monopolide võimutsemise tugevnemine tähtsamates tööstusharudes. Monopolide tekkimine ja nende mõjusfääri laiendamine siin oli lahutamatu seotud Vene ja välismaa suurpankade tegevuse intensiivistumisega neil aastail. Eriti ägeda välismaise finantskapitali konkurentsi areeniks olid just Baltimaad, kuna nad moodustasid sobiva platsidarmi Vene turu vallutamiseks seestpoolt tollibarjäre.

⁵ Andmed Läti kohta pärinevad 1912. aastast. Tabel on koostatud История Латвийской ССР, т. II. Рига, 1954, стр. 387; О. Карма, Тööstuslikult revolutsioonilt sotsialistlikule revolutsioonile Eestis. Tallinn, 1963, стр. 345; Э. В. Гришкунайте, Стачечное движение рабочих Литвы накануне первой мировой войны. «Труды АН Лит. ССР». Серия А, 1957, № 2, lk. 58 leiduvate andmete alusel.

Eestis ja Lätis tegutses laialdaselt saksa ja prantsuse kapital. Ligikaudsete andmete järgi moodustas Eestis väliskapital 50% tööstuse aktsiakapitalist. O. Karma andmeil oli 1913. a. Eestis esikohal prantsuse kapital, millele järgnes saksa ja inglise oma.⁶

Tervikuna oli Baltimaadel juhtpositsioon Tsaari-Venemaa suurpankadel. Eriti panid oma mõju siin maksma Vene-Aasia Pank, Aasovi-Doni Pank, Vene Väliskaubanduse Pank, Ühendatud Pank, Peterburi-Riia Kommertspank ja Volga-Kaama Pank, milledest mõnel olid osakonnad siinsetes suuremates linnades. Kohalike väikepankade orbiiti kuulus põhiliselt vastava kubermangu piirides asuv väiketööstus ja kaubandus. Ja kuigi mõnel suurpangal ei olnud osakonda Baltimaadel, ei saa sellest veel järeldada tema huvi puudumist siin asuvate aktsiaseltside tegevuse vastu. Baltimaade suurimate aktsiaseltside tähtsamad finantsoperatsioonid sooritati Peterburis ja Moskvas, kus asusid aktsiaseltside ja neid kontrollivate pankade juhatused. Suuri kasumeid said suurpankade finantsgrupid riiklikelt tellimustelt, mida eriti ohtralt jagati sõja eel Eestis ja Lätis asuvatele laevaehituse aktsiaseltsidele, samuti andis neile silmapaistvaid kasumeid riiklike tellimuste realiseerimiseks ettenähtud aktsiaseltside asutamine.

Seega toimus tootmise ühiskonnastamise protsess, mille pinnal arenesid imperialismile omased nähtused Baltimaadel küllaltki selgelt. Kuid sotsialistliku revolutsiooni eeldused kujunesid Baltimaadel kui majanduslikult arenenumas Tsaari-Venemaa osas mitte üksi imperialisminähtuste baasil, vaid ka nende vastuolude kompleksi toimel, mida põhjustas monopolismieelsete ja isegi kapitalismieelsete majandussuhete ning vormide täbipõimumine monopolistlikega.

Tootlike jõudude arendamise eesmärgiks oli siingi monopolikasumi saamine. Selle tõttu arenes tööstus Baltimaadel ebaühtlaselt ja ühekiulgselt. Esimese maailmasõja eelne tööstuslik tõus on seletatav peaaesjalikult sõjalise tähtsusega ettevõtete ehitamise ja olemasolevate laiendamise, mis andis finantskapitalile gigantseid kasumeid.

Tõrjutuna konkurentsist monopolistliku suurvõimudega tagaplaanile, püüdis väike- ja kesktööstuse ning kaubandusega tegelev balti saksa ja kohalikust rahvusest kodanlus oma mahajäämist kompenseerida eksploateerimise tugevdamisega absoluutse lisaväärtuse tootmise meetodite abil, pikendades tööpäeva, intensiivistades tööd ja surudes alla palgad. Uusim kapitalism — imperialism — tugines ulatuslikule vana kapitalismi aegsele väiketootmisele ja lihtkaubamajandusele. Niisugune vastandlike nähtuste sõlmumine kompitseeris majanduslikke ja sotsiaalseid vastuolusid.

Baltimaade agraarkorrale olid omased reformidejärgsel perioodil preisi teed kulgenud arenemise iseloomulikud nähtused: mõisnike suurmaaomandus ja rohked feodaalsuhete jäänused (aadli privileegid, teorendi säilimine, talurahva põhimassi raske majanduslik seisund). Mõisnike maamonopol oli Balti kubermangudes tugevam kui Sise-Venemaal. 1905. aastal oli mõisnike maaomanduse osatähtsus Euroopa-Venemaal keskmiselt 25,8%, Eestimaa kubermangus seevastu 73,9 ja Liivimaal 54,7%.

Põllumajanduslikus kaubatoodangus domineerisid Eesti- ja Liivimaa kubermangus mõisnike suurmajandid — latifundiumid, millede keskmine suurus oli Eestimaa 2677 ja Liivimaal 3232 tiinu. (Märgime võrdluseks, et Euroopa-Venemaal oli mõisate suurus keskmiselt 496 ja Kesk-Venemaa kubermangudes 200—300 tiinu.) Rohkearvuline töötav talurahvas tundis maaomanduse kontsentreerimise tõttu mõisnike kätte maapuudust eriti teravalt.

Kapitalismi arenemine Balti kubermangude põllumajanduses oli alanud varem kui teistes Venemaa kubermangudes, kuid pidurdatusena tugevatest pärisorjuslike suhete sugemetest, jäi see XX sajandi algul juba mõnevõrra maha Lõuna-Venemaa põllumajanduslikest kubermangudest. Balti mõisnikud kohandasid agraarsuhteid muutunud oludele vaid niipalju, kui see oli hädavajalik mõisamajanduse arenemiseks. 75—85% Balti kubermangude talurahvast moodustas maata või vähese maaga poolproletariaat (vt. tab. 3). Selles oli siinse agraarkorra põhiline iseärasus Venemaa teiste kubermangu-

⁶ O. K a r m a, Tööstuslikult revolutsioonilt sotsialistlikule revolutsioonile Eestis, lk. 420.

Talundite grupeerumine suuruse järgi Eestis ja Lätis 1905. a.⁷

Tabel 3

Majandi suurus tiinudes	Talundeid, %		Maad, %	
	Eestis	Lätis	Eestis	Lätis
kuni 5	2,1	1,6	0,2	0,2
5—10	2,3	16,6	0,4	5,2
10—15	3,7	17,4	1,3	7,9
15—20	5,5	7,5	2,6	4,5
20—30	16,9	18,5	11,7	16,4
üle 30	69,5	38,4	83,8	65,8
Kokku	100,0	100,0	100,0	100,0

dega võrreldes. Viimastele lähedane olukord valitses Lätimaa selles osas, mis kuulus Vitebski kubermangu, ja Leedus.

Tabelis 3 Läti kohta esitatud koondandmed on tugevasti mõjutatud iseärasustest Latgales, kus ülekaalukalt prevaleerisid poolproletaarlaste väikemajandid. Latgalele analoogiline pilt oli Leedus. Kovno kubermangus näiteks jagunesid talumajandid 1912. aastal järgmiselt:

Majandi suurus tiinudes	Protsent
kuni 3	22,3
3—10	30,3
10—20	24,5
üle 20	22,9
Kokku	100,0

Olukord Leedu ülejäänud osades (Vilno ja Suvalki kubermangus) oluliselt ei erinenud.

Näeme, et talurahva sotsiaalne kihistumine Baltimail oli saavutanud ulatuse, mis on iseloomulik kapitalistlikult diferentseerunud külale. Balti küla iseärasuseks enne revolutsiooni oli see, et temas absoluutse enamuse moodustas maata talurahvas: Eestis oli teda umbes kaks kolmandikku, Lätis 75—80%, Leedus viiendik, kuid lisaks neile olid peaaegu pooled siin vähese maaga poolproletaarlased ja kehvikud.

Maata ja vähese maaga talurahvas, nagu mõisatöölised, talusulased, pooleteralised, väikerentnikud, küla käsitöölised ja teised küla ekspluateeritavad kihid olid oma sotsiaalselt seisundilt proletariaadi liitlasteks sotsialistlikus revolutsioonis. Nende majanduslik olukord oli äärmiselt raske: tööpäev oli pikk, keskes päikese tõusust loojanguni, palk kerjuslik, elamistingimused viletsad. Väikerentnikud, popsid jt. vähese maaga talupojad pidid peale raha- ja naturaaltasu mõisnikule osa renti tööga tasuma, olles seega sisuliselt mõisa külge kinnistatud sulasteks.

Väikese maalapikesega varustatud talupojad olid mõisatele ja taludele ammendamatuks sulaste reserviks. Suutmata toita oma perekonda, palkasid nad end hooaja- ja päevatöelistena mõisatesse ning kulakute suurmajapidamistesse. Selliste poolproletaarlaste osatähtsuse suurenemine kulaklike majapidamiste tööjõubilansis on iseloomulik, sest aastalaste asendamine päeva- ja hooajatöölise suhteliselt odavamaga tagas suurema tulu.

Kümned tuhanded laostunud talupojad lahkusid igal aastal oma kodukülalt ning siirdusid tööd otsima linnadesse ja teistesse Venemaa kubermangudesse või emigreerusid välismaale. Massilisem oli emigratsioon Leedus, kust ajavahemikul 1899—1914 siirdus ainuüksi Ameerika Ühendriikidesse üle 252 000 inimese.

Põllumajanduslik proletariaat ja poolproletariaat oli poliitiliste õigusteta. Faktiliselt

⁷ Arvestused tehtud «Статистика землевладения 1905 г. Свод данных по 50-ти губерниям Европейской России» (СПБ, 1907/61, Центральный статистический комитет МВО) avaldatud andmete põhjal.

puudus neil võimalus isegi osa võtta kohalike omavalitsusorganite moodustamisest ja nende tööst, kuigi nad olid kohustatud maksma makse ning täitma muid kohustusi. Sügava sotsiaalmajandusliku kuristiku tõttu oli klassiantagonism ühelt poolt mõisnike ja kulakute ning teiselt poolt maata talurahva ja põllumajandusliku proletariaadi vahel Balti külas erakordselt terav.

Kesktalurahvas oli suhteliselt väikesearvuline, kuna hulk keskmiktalupoegi ei suutnud vastu pidada väljaostumaksu ja hüpoteekvõlgade raskusele, samuti kulakute ja mõisnike konkurentsile turul ning laostusid, suurendades suurmajandite ja tööstuse tööjõureservi.

Sotsiaal-majanduslike vastuolude sõlmeks Balti külas oli maaküsimus. Talurahva võitlus mõisnike maaomanduse likvideerimiseks 1905.—1907. aasta revolutsioonis ei olnud seda probleemi lahendanud ning agraarküsimus jäi päevakorrale revolutsiooni ühe põhiküsimusena. Kogukondliku maaomanduse puudumise tõttu (välja arvatud Latgale) jäid agraarsuhted Baltimaadel pärast 1905.—1907. aasta revolutsiooni ja Stolõpini agraarreformi põhijoontes endisteks. Kuid ka siin kajastus tsaarivalitsuse kurss luua majanduslikult tugev kulaklus. Põllumajanduses kiirenes tootlike jõudude kapitalistlik aremine. Mõisates ja suurtaludes hakati rohkem kasutama põllumajandusmasinaid ning mineraalväetisi. Suurtalused arenes intensiivne piimakarjakasvatuse, kusjuures põllundus kohanes üha rohkem loomakasvatuse vajadustele. Külvipinna struktuur 1916. aastal näitab, et Balti kubermangud olid kujunenud intensiivse loomakasvatuse rajooniks. Kõnesoleval aastal oli Balti kubermangudes söödakultuuride all 66,2% (Venemaal keskmiselt 32,2%) ja põldheina all 22,9% külvipinnast (Venemaal keskmiselt 6—9%).⁸

Balti «hallparunite» majandite kiire arenemine kapitalistlikeks majandeks, mis täielikult orienteerusid turukõnjunktuurile ja kasutasid agro- ja zootehnika uuemaid saavutusi, soodustas sotsiaalsete vahekordade piirjoonte selgemat väljajoonistumist ning klassi- vastuolude teravnemist. Et vastu panna kasvavale töölisliikumisele ja põllumajandusliku proletariaadi ning kehttalurahva suurenevale rahulolematusele, otsis külakodanlus kokkulepet balti aadelkonnaga, kelles ta nägi kindlat liitlast võitluses revolutsioonilise liikumisega. Seejuures ei jätnud ta aga kunagi juhust kasutamata, et suunata klassivõitluse teravik mõisnike vastu, maskeerides ja varjates sotsiaalset antagonismi talurahva enda keskel. Oma positsioonide tugevdamiseks püüdis kulaklus sulas- ja kehttalurahvast ideoloogiliselt mõjutada, isoleerida neid sotsiaaldemokraatide revolutsioonilisest propagandast. Teatud määral see õnnestuski, sest bolševike nõrga töö tõttu külas suhtus mõningane osa kehttalurahvast isegi veel enne Veebruarirevolutsiooni passiivselt proletariaadi revolutsioonilisse võitlusse.

Esimene maailmasõda kiirendas sotsiaal-majanduslike vastuolude küpsemist plahvatavaks konfliktiks.

Juba sõja alguses tungisid Saksa väed Leedu territooriumile, mis muutus ägedate lahingute tallermaaks. 1915. aasta suvel vallutati Leedu ja sõjategevus kandus Lätisse, mille lõunaosa Daugava jõeni okupeeriti. 1917. aasta augustini püsis rinne stabiilselt piki Daugava jõge. Läti põhjaosast ja Eestist aga sai rinde lähem tagala.

Osa tööstustevõtete seadmetest oli okupeeritud territooriumilt suudetud evakueerida. Kohale jäänud ettevõtted kohandati okupantide poolt sõjavajadusteks, kuid neis leidsid tööd vaid vähesed töötajad. Kümned tuhanded proletaarlased jäid elatusvahenditest ilma ning okupandid saatsid neid Saksamaale sundtööle. Osa neist mobiliseeriti nn. töölispataljoni desse ning sunniti töötama metsatöölde ja turbarabades, kus elati kiiruga kokkulõõdnud laudbarakkides, mida ümbritses okastraataed. Külma, nälga, peksmine ja mõnitamine valvurite poolt, tüüfus jt. haigused hukutasid tuhandeid «töölispataljoni» mobiliseerituid.

Okupatsioonivõimud riisusid ja laostasid halastamatult Leedu ja Läti majandust. «Oleks mõtetus ekslike humanismitunnete pärast haletseda idarinde ülemjuhatause võimu all olevat territooriumi,» kirjutab E. Luddendorf küüniliselt.⁹

⁸ Предварительные итоги всероссийской сельскохозяйственной переписи 1916 г. Выпуск I. Европейская Россия. Петроград, 1916, lk. XVIII.

⁹ E. L u d d e n d o r f, Meine Kriegserinnerungen 1914—1918. Berlin, 1920, lk. 155.

Saksa imperialism unistas Baltimaade rahvaste igavesest orjastamisest ja tegi selleks ettevalmistusi. 1916. a. kirjutas üks saksa imperialismi ideologe prof. F. Lezius raamatus «Deutschland und Ost»: «Juhindudes oma huvidest, peame vallutama need maad (s. o. Baltimaad — A. K.) ja valitsema seal raudse käega nii, nagu näiteks roomlased alistasid provintsid.»¹⁰

Need mõtted ei jäänud paberlikuks targutuseks, vaid Saksa okupatsioonivõimud asusid neid realiseerima tegelikkuses. Leedus ja Läti okupeeritud osas konfiskeeriti talupoegadelt peaaegu kogu saak, jättes neile oma vajadusteks ainult 160 g teravilja ja 500 g kartuleid inimese kohta päevas. Sagedased kariloomade rekvireerimised ja sööda puudus laostasid loomakasvatuse. Talurahvas koormati raskete maksude ja naturaalkohustustega.

Kohalikud mõisnikud ja kulakud püüdsid ka okupatsioonitingimustes kehvtalurahva ja põllumajandusproletariaadi arvel kasu saada. Nälgivad ja laostuvad talupojad pidid kulakutele võlgu võetud toidu- ja seemnevilja eest viimaste majapidamistes poolmuidu töötama. Odavat tööjõudu kasutades ja spekulierides rikasust kodanlus, vaatamata Saksa okupatsioonile. Okupatsioonirežiimi raskus lasus seega töötaval talurahval, kes avaldas avalikku vastupanu okupatsioonivõimudele, samal ajal kui kulaklus eelistas viimastega koostööd.

Ka Baltimaade okupeerimata osa (Eesti- ja Liivimaa) majandusse tõi sõda olulisi muudatusi. Peaaegu kogu tööstus mobiliseeriti sõjavajadusteks. Eesti suurtööstuse töölisest näiteks töötas 77,1% vahetult sõjaliste tellimuste täitmisel. Vastavalt sellele toimusid siin struktuursed nihked metallitööstuse kasuks, mis tervikuna oli hakanud andma vaid sõjalist toodangut. Sõjalisi tellimusi täitvad suurettevõtted, varustatuna esmajärjekorras tööjõu ja toorainega, laiendasid tootmist. Väike- ning keskkettevõtteil tuli aga tootmist koondada või suleti nad täiesti. Selle tõttu tegi tööstuse kontsentreerumine sõjaajal suure sammu edasi. 1916. aasta lõpul töötas 500 ja rohkem töölisega ettevõtetes 86,6% tööstustöölisest.

Monopolistlik suurkodanlus, kelle ettevõtted asusid Baltimaade okupeerimata osas, rikasus enneolematult, kusjuures riiklik-monopolistlik reguleerimine lõi soodsad võimalused suurte monopolikasumite saamiseks riigikassast.

Tsaari-Venemaa majandussüsteem oma vastuolude keeruka sõlmega, mis oli tingitud feodaalsete, vaba konkurentsi ja monopolistliku kapitalismi suhete ning vormide üheaegselt läbipõimumisest, ei suutnud vastu pidada sõjast põhjustatud pingele ega mobiilseerida maksimaalselt ja operatiivselt kõiki ressursse. Tingituna kütuse ja toorainega ebaühtlasest ning puudulikust varustamisest sagenevad 1916. aastal tööstuses seisakud. 1917. aasta algul tekkis Tallinnas kütuse puudumise tõttu tööstusettevõtete täieliku seismajäämise oht. 1916. aasta lõpul ja 1917. algul sagenevad Eestis tööstusettevõtete sulgemised, kuna kütuse ja tooraine defitsiit oli muutunud krooniliseks.

Saksa vägede pealetungi ohu tekkimisel alustati 1917. aasta augustis-septembris Tallinna suurimate tööstusettevõtete evakueerimistööd: seadmed demonteeriti ja pandi korda ärasaatmiseks Pétrogradi või Sise-Venemaale. See jättis tööta kümneid tuhandeid tööstustöölisi, kelle majanduslik olukord oli niigi raske.

Oktoobrirevolutsiooni eelõhtul oli seega Baltimaade okupeerimata osas tööstus täiesti desorganiseeritud ning enamik ettevõtteid ei töötanud.

Sõda mõjus laostavalt ka Eesti- ja Liivimaa põllumajandusele: 1917. aastaks vähenes külvipind, kuna osa maid jäeti sööti. Andis tunda põllutööriistade, materjalide, metalli ja tööjõu puudus. Sõjaväe jaoks rekvireeriti loomi ja loomasööta, mis loomakasvatusele halvayalt mõjus.

Toiduainete defitsiit ja kõrged hinnad löid kodanlusele soodsa turukonjunktuuri ning head spekulierimise võimalused. Kehvtalurahva vilets olukord võimaldas neil hankida odavat tööjõudu. Saksavastaste meeleolude õhutamise eesmärgil piiras tsaarivalitsus kohalikest rahvusest kulakute põlise konkurendi balti saksa aadli õigusi. Kõige selle tagajärjel tugevnesid kulakluse majanduslikud ja poliitilised positsioonid ning teravnesid sot-

¹⁰ Vilniuse Riikliku Ülikooli Teadusliku Raamatukogu käsikirjade osakond, nr. 580.

siaalsed vastuolud külas. Kulakluse klassiolemus sai selgelt nähtavaks ka poliitiliselt kõige mahajäänud talurahva kihtidele. «Rahvusühtsuse» propaganda mõju hakkas kiiresti nõrgenema. Põllumajandusliku proletariaadi ja kehttalurahva revolutsioonilised meeleolud süvenesid, bolševike mõju suvenes.

Ka Baltimail oli sotsialistliku revolutsiooni juhtivaks jõuks proletariaat. Siinsete tootlike jõudude arenemise spetsiifika ja majanduslikud vastuolud kajastusid nii tema majanduslikus olukorras kui ka organiseerituses ja klassiteadlikkuses.

Baltimaade tööstusproletariaat oli Venemaa paljurahvuselise proletariaadi üheks eesrindlikumaks võitlussalgaks. Tingituna tööstusliku arenemise ja tootmise kontsentreerumise kõrgest astmest (see kehtib peamiselt Eesti ja Läti kohta), oli ta hästi organiseeritud ja poliitiliselt klassilahingutes karastatud.

Tööstusproletariaat oli kontsentreeritud suurematesse tööstuslinnadesse, nagu Riiga, kus enne sõda töötas 71,8% Läti tööstustöolistest, Liepājasse, Jelgavasse, Daugavpilsis, Tallinna, Narva, Viiniasse, Kaunasesse ja Šiauliaisse. Suhteliselt enam killustatud oli Leedu tööstusproletariaat, kelle majanduslikule olukorrale ja revolutsioonilisele teadlikkusele vajutas oma jälje tema laialipillatus.

Vabriku- ja tehasetöölise arvu Baltimaadel enne Esimest maailmasõda võib ligikaudu hinnata 172 000-le, kellest enamiku moodustasid metalli- ja tekstiilitööstuse töölised.

Sõja algul evakueerus osa Leedu ja Läti töolistest koos ettevõtetega Petrogradi ning teistesse Venemaa linnadesse. Okupeeritud territooriumile jäänuist siirdus osa põllumajandusse või töödele väljaspool oma eriala, väga paljud aga jäid üldse tööta.

Baltimaade okupeerimata alal suurenes sõjaajal metallitöölise erikaal, samal ajal muutus proletariaadi rahvuslik koosseis evakueeritud tööliste arvel kirjumaks, tema ridadesse tuli maalt käsitöölisi, laostunud talupoegi ja mobilisatsioonist kõrvale hoidvaid väikekodanlasi.

Juba enne sõda oli tööstusproletariaadi majanduslik olukord raske. Tööpäev kestis 11–14 tundi, töötingimused olid eriti väiksemates ettevõtetes väljakannatamatud. Ettevõtjad ignoreerisid elementaarsemaidki sanitaar-hügieenilisi ja ohutustehnika nõudeid. Sagedased olid tööõnnetused ja -traumad. Keskmine palk ei moodustanud isegi hädapärast elatusmiinimumi. Paljudes ettevõtetes teenisid töölised ainult 30–70 kopikat päevas. Naiste ja alaealiste palgatingimused olid veelgi viletsamad ning võrdse töö eest tasuti neile tunduvalt vähem. Lätis näiteks said alaealised töölised kompveki-, tubaka- jt. vabrikutes vaid 10–15 kopikat päevas. Sagedate trahvimistega vähendasid ettevõtjad töölise niigi nappi teenistust.

Sõjaajal halvenes tööstusproletariaadi olukord veelgi. Tsaarivalitsus kehtestas Baltimaadel sõjaseisukorra, keelas omavolilise töökooha vahetamise ja töö katkestamise. Sõjaliste ettevõtete töölised kuulutati mobiliseerituiks ja allutati sõjaseadustele. Paljudes ettevõtetes tühistati puhkepäevad, kehtestati 12–14-tunnine tööpäev.

Tarbekaupade hindade kiire tõusu tagajärjel langes reaalpalk pidevalt. 1917. aasta alguseks olid tähtsamate tarbekaupade hinnad sõjaeelsega võrreldes tõusnud ligi 4,4-kordselt. Paljudest esmajärgulistest toidu- ja tarbeainetest ei jätkunud. Tsiviilelanikkonna tarbimine vähenes sõja esimesel aastal 25, teisel 43 ja kolmandal 52%.¹¹

Inflatsioon saavutas Oktoobrirevolutsiooni eel juba ähvardava ulatuse. 1917. aastaks vähenes rubla ostujõud sõjaeelsega võrreldes 3-kordselt.

1917. aasta algul lisandus sellele kõigele nälg. Linnades müüdi toiduaineid vähesel määral ja juhuslikult. Kaupmehed, kulakud ja mõisnikud suurendasid veelgi toitlusraskusi, kruvides põllumajandussaaduste hindu kunstlikult kõrgele.

Kapitalistliku ekspluateerimise tugevdamine ettevõtetes, rasked materiaalsed elutingimused ning poliitiline ja rahvuslik rõhumine — see kõik lõi objektiivsed tingimused tööstusproletariaadi revolutsiooniliseks väljaastumiseks.

Baltimaade proletariaadil olid rikkalikud klassivõitluse kogemused. Maailmasõjaeelse revolutsioonilise tõusu aastail 1910–1914 sammus ta Venemaa streigiliikumise esiridades. 1914. aasta esimesel poolel registreeriti vabrikuinspektorite andmeil Baltimaadel 542

¹¹ Россия в мировой войне 1914—1918 года (в цифрах). М., 1925, lk. 6.

streiki, millest võttis osa 218 000 inimest, s. o. peaaegu kaks korda rohkem kui 1913. aastal. Energilise ja üksmeelse streigivõitlusega toetas Baltimaade proletariaat oma klassivendade võitlust Venemaa teistes osades, reageerides solidaarsusstreikidega näiteks kõigile suurematele streikidele Peterburis.

Sõjaajal kujunesid Baltimaadel spetsiifilised tingimused klassivõitluseks, mis on selatatavad osa territooriumi okupeerimisega ja rinde ning sõjavägede paiknemisega ülejäänud osas.

Juba sõja algul evakueerus Leedust üle 300 000 tööstustöölise Sise-Venemaale ja Petrogradi, kus poliitiliselt teadlikum osa neist koos vene töölistega revolutsioonilisse võitluse lülitus. Okupeeritud Leedu territooriumile jäänud töölised võitlesid saksa okupantide vastu, kes kavatsesid Leedu koloniseerida ja Saksamaa provintsiks muuta.

Läti proletariaadi põhilised jõud evakueerusid või mobiliseeriti sõjaväkke. 1915. a. näiteks oli Riiga sõjaeelsega võrreldes jäänud ainult 13% töölistest. Saksa vägede poolt okupeeritud territooriumil valitses Leeduga analoogiline olukord.

Läti territooriumil paiknesid Vene 12., 1. ja 5. armee. 1915. a. organiseeriti siin rahvuslikud väeüksused, hiljem — läti kütipolgud, kes kuulusid 12. armee koosseisu. Töötajate revolutsiooniline liikumine Läti okupeerimata osas oli lahutamatu seotud revolutsioonilise liikumisega siin paiknevates väeosades.

Ka Eestis avaldas proletariaadi revolutsioonilisele võitlusele suurt mõju Balti laevastiku meremeeste hulgas ja 12. armee tagalaväeosades arenev revolutsiooniline liikumine.

Revolutsioonilise liikumise mahasurumiseks kasutas tsaarivalitsus sõjaolukorda. Bolševike massilised arreteerimised, bolševistlike ajalehtede sulgemine ja revolutsiooniliste tööliste rindele saatmine — kõik see nõrgendas teatud määral revolutsioonilist liikumist. Samal eesmärgil õhutasid tsaarivõimud šovinismi, mis leidis kõlapinda kohalikust rahvusest kodanluse hulgas, kes lootis oma poliitilisi positsioone tugevdada balti aadli ja kohaliku saksa kodanluse arvel.

Juba sõja algul olid Läti revolutsioonilised sotsiaaldemokraadid, Leedu sotsiaaldemokraatliku partei büroo eesotsas V. Kapsukasega ja Eesti bolševikud selgitanud imperialistliku sõja olemust ning asunud sõja suhtes leenilikele positsioonidele. Laskmata end heidutada tsaarivõimude repressioonidest või okupatsioonirežiimi karmusest, arendasid bolševikud julgelt revolutsioonilist tegevust tööliklassi ja talurahva hulgas nii okupeerimata kui ka okupeeritud territooriumil.

Okupeeritud Leedus kutsusid Vilniuse sotsiaaldemokraadid üles avaldama okupantidele vastupanu ning organiseerisid 1916. a. elektrijaamas streigi. Aastail 1916—1917 tekkis Leedus noorte põrandaaluseid ringe, kelle juhtideks olid tihti varem revolutsioonilisest võitlusest osavõtnud töölised või kooliõpetajad. Sõjavangist põgenenud vene sõjaväelaste eestvedamisel arenes siin okupantide vastu suunatud partisanivõitlus.

Okupatsioon, evakueerimised ja mobilisatsioonid olid märksa nõrgendanud Läti proletariaati ja revolutsioonilisi sotsiaaldemokraate. Kuid armeesse kuuluvate bolševike abil tegid Läti bolševikud edukat revolutsioonilist tööd tööliste, talupoegade ja rahvuslike väeosade sõjameeste hulgas. Läti sotsiaaldemokraatia pani erilist rõhku just tööle läti laskurpolkudes. Sõdurite hulgas levitatavates proklamatsioonides kutsuti neid üles lõpetama sõda ja pöörama relvad eksploateerijate vastu. 1917. aasta algul süvenes läti kütide hulgas revolutsiooniline meeleolu. Väeosades tekkisid illegaalsed bolševistlikud ringid, kes hiljem kujunesid tugevateks parteiorganisatsioonideks.

Sagenesid Lätis asuvate 5. ja 12. armee sõdurite sõjavastased väljaastumised. Sõdurid nurisid avalikult tsaarivõimude ja väejuhatuse üle ning keeldusid täitmast lahingukäsku. Need väljaastumised leidsid vastukaja ka Läti töölis- ja kehvatalurahva hulkades.

Pärast ajutist mõõna, mille põhjustasid tsaarivõimude repressioonid ja osa revolutsiooniliste tööliste mobiliseerimine sõjaväkke, arenes Eestis tööliikumine 1915. aasta kevadest jälle tõusvas joones. Juba 1916. aastal registreeriti siin 30 streiki, mis olid hästi organiseeritud, massilised ja visad. Võis märgata, et töölised valmistuvad otsustavateks heitlusteks.

Tööliikumise juhtivaks jõuks olid Eestis Tallinna, Narva ja Tartu bolševistlikud

organisatsioonid, kes tegutsesid tihedas kontaktis Petrogradi, Helsingi, Balti laevastiku ja Eestis dislotseeruvate väeosade bolševikega.

1917. aasta algul kasvas rahvahulkades rahulolematu valitseva sotsiaal-majandusliku ja poliitilise korra vastu. Nälg ja viletsus sundisid töölisi sagedamini korraldama poliitilisi demonstratsioone. Eestimaa kubermangu žandarmivalitsuse ülem avaldas juba 1916. aasta lõpul kartust, et võib kujuneda situatsioon, kus tsiviiljõud ilma sõjaväeosade abita ei suuda tagada «riiklikku ja ühiskondlikku julgeolekut».

Tsaarivõimud võtsid tarvitusele erakordseid abinõusid, kuid revolutsioonilise liikumise survet ei suutnud nad ohjeldada.

Revolutsioonieelses Baltikumis sulasid ühtseks võimsaks revolutsioonihoovuseks rahvamaasi ülddemokraatlik võitlus saksa okupantide ja sõja vastu, mõisnike maaomanduse ja feodaaljäänuste likvideerimise ning rahvusliku vabaduse eest ja proletariaadi revolutsiooniline võitlus kodanluse kukutamiseks, ekspluateerimise likvideerimiseks ning proletariaadi diktatuuri kehtestamiseks.

Kapitalismi eelnev areng ja monopolistliku kapitalismi ülekasvamise riiklik-monopolistlikuks kapitalismiks oli loonud objektiivsed eeldused sotsialistlikuks revolutsiooniks, sõjast põhjustatud majanduslik kaos aga lähendas seda revolutsiooni kui väljapääsu tekkinud kriisist.

Eesti NSV Teaduste Akadeemia
Majanduse Instituut

Saabus toimetusse
30. VIII 1966

A. КЕЕРНА

О СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИХ ПРЕДПОСЫЛКАХ ОКТЯБРЬСКОЙ РЕВОЛЮЦИИ В ПРИБАЛТИКЕ

Резюме

Буржуазная историография рассматривает Октябрьскую революцию в Прибалтике как историческую «случайность», «русское явление», к которой народные массы относились безразлично или даже враждебно. По мнению буржуазных историков, социалистическая революция 1917 г. не имела в Прибалтике социально-экономической почвы и явилась поэтому искусственно принесенной извне. Исследование истории экономического развития Прибалтики конца XIX и начала XX века доказывает обратное.

Прибалтика была одной из экономически наиболее развитых окраин России. По объему промышленной продукции на душу населения Эстляндская губерния занимала четвертое, а Лифляндская — пятое место среди 50 губерний Европейской России. Крупные города Рига, Таллин (Ревель), Нарва, Вильнюс были важными промышленными центрами общероссийского масштаба. Тесные экономические связи с российским рынком содействовали развитию производительных сил Прибалтики несмотря на то, что политика царского правительства была направлена на ограничение использования потенциальных возможностей этого края.

В Прибалтике, особенно в Латвии и Эстонии, уровень концентрации промышленности был выше, чем во многих индустриальных странах Европы. В начале XX века российские и иностранные монополии и финансовый капитал захватили основные отрасли промышленности. Здешний рынок был завоеван такими монополиями, как «Продвагон», «Треугольник», «Кровля», «Продамет», «Цементкруг» и др.

При содействии российских и иностранных коммерческих банков в конце XIX и в начале XX века, а особенно накануне первой мировой войны, в Прибалтике были учреждены крупнейшие акционерные общества с миллионными основными капиталами. Активную роль играл иностранный капитал: немецкий, французский и английский.

В то же время в значительной мере сохранились остатки домонополистических и даже докапиталистических, полуфеодальных, экономических отношений и форм. В специфических условиях Прибалтики предпосылки социалистической революции создавались не только империализмом, но и всем комплексом противоречий, порожденных переплетением домонополистических и сохранившихся докапиталистических экономических отношений с новыми, империалистическими.

Аграрный строй в прибалтийских губерниях имел свои специфические черты и несколько отличался от аграрного строя внутренних губерний России. Уровень капиталистического развития сельского хозяйства был сравнительно высоким, но сохранилась

более сильно выраженная монополия земельной собственности помещиков. В Эстляндской губернии, например, помещичье землевладение в 1905 г. составляло 73,9%, в Лифляндии — 54,7%. Средний размер имений, принадлежавших прибалтийско-немецким дворянам, также значительно превышал соответствующий показатель внутренних губерний России.

Концентрация земельной собственности в руках помещиков неизменно порождала острые противоречия между крупными землевладельцами и основной массой трудящегося крестьянства. Отличительной чертой социальной структуры прибалтийской деревни являлось наличие огромного количества безземельного крестьянства. Крестьянство было резко дифференцировано, отчетливо выделялись два противоположных полюса: на одном — огромная масса беднейшего крестьянства, на другом — экономически все более укреплявшееся кулачество. Безземельное крестьянство составляло в Латвии 70—80%, в Эстонии более двух третей крестьянского населения.

Социально-экономические противоречия в Прибалтике обострились в годы первой мировой войны. В начале войны территория Литвы и южной Латвии была оккупирована немецкими войсками, где оккупационные власти проводили политику колонизации, разграбления и разорения хозяйства.

Экономика Эстонии и северной Латвии была подчинена требованиям фронта. В Эстонии 77,1% рабочих крупной промышленности выполняли военные заказы. Усилилась концентрация производства за счет ликвидации многих малых и средних предприятий. К началу 1917 г. производство стало резко сокращаться вследствие хронического дефицита и перебоев в снабжении сырьем. Промышленность постепенно пришла в упадок. Больших масштабов достигла безработица. В августе-сентябре 1917 г. началась частичная эвакуация крупных промышленных предприятий Таллина. Кризис переживало и сельское хозяйство. Сократились посевные площади, уменьшилось поголовье продуктивного скота.

Резко ухудшилось в годы войны экономическое положение трудящихся. Реальная заработная плата непрерывно падала. В результате усилившейся инфляции к началу 1917 г. индекс цен на важнейшие потребительские товары повысился до 440 (1913 г. = 100). Покупательная способность рубля снизилась примерно в три раза. С весны 1917 г. продовольственный кризис стал принимать все более угрожающий характер.

В этих условиях до предела обострились социальные противоречия в городе и деревне и революционная пропаганда местных большевистских организаций нашла благоприятную почву.

В дореволюционной Прибалтике широкая общедемократическая борьба народных масс против оккупантов, за мир, за уничтожение помещичьего землевладения и остатков феодализма, за национальное освобождение сливалась с пролетарской революционной борьбой за свержение власти буржуазии и установление диктатуры пролетариата.

*Институт экономики
Академии наук Эстонской ССР*

Поступила в редакцию
30/VIII 1966

A. KÕORNA

ÜBER DIE SOZIAL-ÖKONOMISCHEN VORAUSSETZUNGEN DER OKTOBERREVOLUTION IM BALTIKUM

Zusammenfassung

Die bürgerliche Historiographie der Baltischen Länder betrachtete die Oktoberrevolution als eine spezifisch «russische Erscheinung», zu der sich die Völker der Baltischen Länder passiv oder sogar feindlich verhalten hätten. Die sozialistische Revolution des Jahres 1917 hätte im Baltikum keinen sozial-ökonomischen Stützpunkt gehabt. Jedoch die Wirtschaftsgeschichte der Baltischen Länder am Ende des 19. und am Anfang des 20. Jahrhunderts beweist das Gegenteil.

Das Baltikum galt als einer der entwickelteren Bezirke des zaristischen Rußlands. Nach dem Umfang der Industrieproduktion je Bewohner nahm Estland unter den 50 Gouvernements des europäischen Teils Rußlands die vierte, Livland die fünfte Stelle ein. Die größten Städte des Baltikums — Riga, Tallinn, Narva und Vilnius — waren Industriezentren allrussischer Bedeutung.

Die enge Verbindung mit dem ausgedehnten Markt Rußlands förderte die Entwicklung der Produktivkräfte des Baltikums, ungeachtet der Politik der zaristischen Regierung, welche die Ausnutzung der hier vorhandenen potentialen Möglichkeiten hemmte.

In den Baltischen Ländern — besonders Lettland und Estland — war die Konzentrierung der Produktion höher als in vielen Industriestaaten Europas. Am Anfang des 20.

Jahrhunderts nahmen die russischen und ausländischen Monopole und das Finanzkapital die wesentlichen konzentrierten Industriezweige in ihren Besitz. Den Markt eroberten solche Monopole wie «Prodvagon», «Treugolnik», «Krovlja», «Prodamet», «Zementkrug» u. a.

Unter Teilnahme russischer und ausländischer Kommerzbanken wurden in den Baltischen Ländern am Ende des 20. Jahrhunderts, besonders in den Jahren vor dem Ersten Weltkrieg große Aktiengesellschaften mit Grundkapitalien von Millionen gegründet, in denen deutsches, französisches und englisches Kapital eine führende Rolle spielte.

Gleichzeitig mit dem Wirken der Monopole und des Finanzkapitals behielt eine ausgedehnte Wirkungssphäre die Formen des vormonopolistischen Kapitalismus oder gar vorkapitalistische ökonomische Verhältnisse. Unter diesen spezifischen Bedingungen wurde die sozialistische Revolution nicht nur vom Imperialismus, sondern auch vom ganzen Komplex der Gegensätze hervorgerufen, die durch die Verflechtung der ökonomischen Verhältnisse des Kapitalismus und des Imperialismus entstanden waren.

Die Agrarordnung des Baltikums hatte im Vergleich zu den Agrarverhältnissen der inneren russischen Gouvernements einige spezifische Eigenarten. Der Kapitalismus war im Baltikum verhältnismäßig hoch entwickelt, das Monopol des Grundbesitzes der Gutsherren aber in stark ausgedrückter Form vorhanden. Im Gouvernement Estland machte der Grundbesitz der Gutsherren im Jahre 1905 73,9%, in Livland 54,7% aus. Die Güter des baltisch-deutschen Adels waren durchschnittlich bedeutend größer als die des Adels in Innenrußland.

Wegen der Konzentrierung des Grund und Bodens in den Händen der Großgrundbesitzer war der Gegensatz zwischen ihnen und der unter Bodenmangel leidenden Bauernschaft besonders scharf. Das charakteristische Anzeichen der sozialen Struktur des baltischen Dorfes war das Bestehen einer außerordentlich großen Menge landloser Bauernschaft.

Der Grundbesitz der Bauern war stark differenziert. Von der großen Masse der Bauernschaft lösten sich ständig Landlose und Kleinbauern, andererseits auch ökonomisch immer stärker werdende Kulaken.

Die sozial-ökonomischen Gegensätze im Baltikum verschärfen sich im Laufe des Ersten Weltkrieges noch mehr. Am Anfang des Krieges wurde das Territorium Litauens und Süd-Lettlands von den deutschen Truppen besetzt. Auf dem okkupierten Territorium verwirklichten die Besatzungsmächte eine koloniale Politik der Plünderung und des wirtschaftlichen Ruinierens.

Die Wirtschaft Estlands sowie des nördlichen Teils Lettlands war den Bedürfnissen der Front unterworfen. In Estland erfüllten 77,1% der Arbeiter der Großbetriebe Militärbestellungen. Da die kleinen und mittleren Betriebe stillgelegt wurden, konzentrierte sich die Produktion immer mehr in den Großbetrieben.

Seit dem Anfang 1917 nahm die Produktion wegen chronischen Mangels an Roh- und Heizmaterial immer mehr ab. Die Arbeitslosigkeit wurde katastrophal. Im September 1917 begann die Evakuierung der größeren Industriebetriebe der Stadt Tallinn.

An der Schwelle der Krise stand auch die Landwirtschaft. Die Saatfläche und die Zahl der Tiere nahmen fortwährend ab.

Die wirtschaftliche Lage der Werktätigen verschlechterte sich rasch. Der Reallohn fiel unablässig. Wegen der sich vertiefenden Inflation stieg der Index der wichtigeren Bedarfsgüter auf 440 (im Jahre 1913 = 100). Die Kaufkraft des Rubels war jetzt etwa dreimal kleiner. Im Frühling des Jahres 1917 wurde die Ernährungskrise drohend.

Unter diesen Bedingungen verschärfen sich die sozialen Gegensätze in der Stadt und auf dem Lande bis aufs äußerste und die Propaganda der örtlichen bolschewistischen Organisationen fand günstigen Boden.

Im vorrevolutionären Baltikum bildeten folgende Elemente die revolutionäre Strömung: der allgemeine demokratische Kampf gegen die deutschen Okkupanten und gegen den Krieg, für die Liquidierung des Grundbesitzes der Gutsherren und der feudalen Überbleibsel, für die nationale Befreiung sowie der revolutionäre Kampf des Proletariats um den Sturz der Bourgeoisie, um die Liquidierung der Ausbeutung und um die Diktatur des Proletariats.

*Institut für Ökonomie
der Akademie der Wissenschaften
der Estnischen SSR*

Eingegangen
am 30. Aug. 1966